

מדוע מצליח הטרור להפגיע אותנו שוב ושוב

מחדש? תופעת ההסתה כמשל

04.10.2026 | זכי שלום | written by

עיקרי הדברים

- הטרור לומד ומסתגל: כל חסימת נתיב פעולה דוחפת את ארגוני הטרור לחפש פירצה חדשה. ההתמודדות מחייבת חשיבה מעבר לתרחישים המוכרים וערעור מתמיד על הנחות היסוד.
- הבנת יכולות האויב אינה מספיקה: יש להבין גם את אמונותיו, כוונותיו ונכונותו להקרבה. ההנחה שהוא יירתע ממחיר שנתפס בעיניו כבלתי נסבל עלולה להוביל להפתעה נוספת.
- ההסתה היא תשתית להתחדשות הטרור: חינוך לשנאה והאדרת האלימות מעניקים לפגיעה בישראלים ויהודים הצדקה ולגיטימציה. טיפול במפגע בלבד מתחיל בשלב מאוחר מדי.
- המאבק בהסתה צריך להיות יעד של ביטחון לאומי: נדרשים קשב מדיני, משאבים, ניטור מודיעיני ופעולה שיטתית מול הגורמים המפיצים אותה ^[1] ולא הסתפקות בגינויים ובדו"חות.
- ישראל צריכה לדרוש שמערכות ציבוריות הנהנות ממימון ישראלי או בינלאומי יימנעו מהסתה, ולפעול להפיכת המאבק בתשתית הרעיונית של הטרור ליעד בינלאומי.

מבוא

שוב אנחנו מופתעים. האירוע שהתרחש בשבוע שעבר במטוס של חברת "פליי-דובאי", והחשד שטייס המשנה ניסה להשתלט על המטוס ולגרום לאסון, החזיר אותנו מיד אל השאלה שאולי היינו צריכים לשאול כבר מזמן: מדוע אנחנו ממשיכים להיות מופתעים מהעובדה שהטרור יודע להשתנות? עדיין לא ברור מה היה מניעו של הטייס ומה בדיוק התרחש בתוך תא הטייס, ואת התשובות לכך צריכה לתת החקירה.

אבל עצם האפשרות שאדם הנמצא בתוך מערכת אזרחית, מחזיק בידיו אחריות על חייהם של מאות בני אדם, עלול להפוך את תפקידו לכלי לפגיעה המונית ^[2] איננה רעיון חדש. כבר ב-11 בספטמבר 2001 היו בין המחבלים אנשים שהוכשרו להטיס מטוסים, והמטוס עצמו הפך אז מכלי תחבורה לכלי נשק. ובכל זאת, כאשר מתרחש אירוע חדש, אנחנו שוב אומרים: לא חשבנו על זה.

כאן נמצאת אולי הבעיה העמוקה יותר שלנו. אנחנו מודעים לכך שהטרור משתנה, אבל מתקשים להתגבר על כשל הדמיון ולהיערך לתרחישי קיצון, כאלו שמעבר לגבולות הדמיון הקיים

במערכות, ולהפנים את משמעות הדבר בהקשר למוכנות שלנו לסכל את האיום שהוא מציב בפנינו. בכל פעם שאנחנו מצליחים לסגור בפניו דרך אחת, אנחנו נוטים להאמין שהצלחנו לפתור את הבעיה. כאשר הוקמו גדרות ומכשולים, חשבנו שהם ייצרו גבול שקשה יהיה לפרוץ. כאשר נוספו מצלמות, תצפיות וחיישנים, האמנו שהעין הטכנולוגית תדע לזהות כל ניסיון חדירה.

כאשר למדנו להתמודד עם מחבלים מתאבדים, פיתחנו שיטות חדשות למניעת פיגועים. כאשר נבנו אמצעי הגנה נגד חדירה מהקרקע, הופיעו המנהרות; כאשר למדנו להתמודד עם המנהרות, הגיעו הרחפנים ואמצעים נוספים. הטרור אינו עומד במקום ומחכה לנו. הוא לומד אותנו, מזהה את ההרגלים שלנו ומחפש את המקום שבו אנחנו מרגישים מוגנים. למעשה, מדובר בתחרות למידה בין המתגונן לתוקף ומאחר שהיוזמה נתונה בידי התוקף, תהליכי הלמידה שלנו כצד המתגונן תגובתיים במהותם. הנטייה להמעיט ביכולות היריב וחמור מכך לזלזל בהן, מקשות עלינו להעריך נכונה את מהות תהליכי הלמידה שהוא עובר ואת תרגומם ליוזמות יצירתיות של רצחנות.

ההיסטוריה של הטרור בעשרות השנים האחרונות היא במידה רבה ההיסטוריה של המעבר משיטה לשיטה. היו תקופות שבהן חטיפת מטוסים היתה אחד הכלים המרכזיים של ארגוני הטרור. היו פיגועים נגד יעדים ישראלים ויהודיים ברחבי העולם, היו חטיפות, פיגועי התאבדות, מכוניות תופת, חדירות דרך גבולות ומנהרות. בישראל למדנו להתמודד בדרך קשה ונפתלת עם האינתיפאדה הראשונה, ואחר כך עם גל פיגועי ההתאבדות של האינתיפאדה השנייה.

בכל פעם הופיע איום שנראה לנו חדש, ובכל פעם פיתחנו אמצעי התמודדות. אבל כמעט תמיד התברר שאחרי שאנחנו סוגרים בפני הטרור דלת אחת, הוא נכנס "דרך המרפסת". זאת איננה סיבה לייאוש; היא סיבה לשנות את צורת החשיבה. המטרה איננה לנחש את האמצעי הבא, אלא להבין שהאמצעי הבא בהכרח יגיע ולאץ את המערכות והאנשים בתוכן לחשוב מעבר לגבולות הדמיון, ובעיקר להקשיב למה שנאמר על ידי אויבינו בגלוי ובין השיטין ולבנות את היכולת לפרש את הדברים על בסיס התשתית הפסיכולוגית ומערכת האמונות שלהם ולא שלנו.

הלקח הזה קיבל אצלנו משמעות טראומטית במיוחד ב-7 באוקטובר 2023. במשך שנים בנינו סביב רצועת עזה מערכת הגנה שהיתה אמורה להעניק לנו ביטחון: גדר, מכשולים, אמצעי תצפית, מודיעין, טכנולוגיה, התרעה ויכולת צבאית עצומה. התמקדנו ביכולות של האויב, התעלמנו מכוונותיו המונעות מכוח משנתו האידיאולוגית והדתית והתאמצנו לסבר את הגיונו.

ובכל זאת, התברר שהאויב מסוגל להסתכל על אותה מערכת עצמה ולשאול שאלה אחרת לגמרי: לא איך לפרוץ את המכשול בדרך שבה אנחנו מצפים ממנו לפרוץ, אלא איך לעקוף אותו, לשתק אותו ולהפתיע אותו. לאויב גם אמות מידה אחרות משלנו להערכת ניצחון והישג וכדי להבין את אמות המידה האלו, עלינו להכיר לעומק את נבכי תרבותו ואת סבך אמונותיו. אולי אחת השאלות הקשות ביותר שאנו צריכים לשאול את עצמנו מאז היא לא רק כיצד יכול היה המחדל להתרחש, אלא כיצד הגענו למצב שבו האפשרות שהאויב יעשה דבר כזה נראתה לנו בלתי

סבירה כל כך.

אחרי 7 באוקטובר שאלנו פעמים רבות: למה חמאס לקח סיכון כזה? הרי הוא ידע מה היכולת הצבאית של ישראל. הוא ידע מה עלול לקרות לעזה אם יפתח במתקפה רחבת היקף. הוא ידע שישראל יכולה להחריב חלקים נרחבים מהתשתית הצבאית והאזרחית ברצועה. ובכל זאת הוא עשה זאת. במבט לאחור ברור שההנחה שלפיה האויב בהכרח יירתע מהמחיר שאנחנו יודעים שהוא עלול לשלם היתה הנחה מסוכנת.

אויב אינו חייב לחשוב כמונו. הוא אינו חייב להציב את שיקולי הסיכון והמחיר במקום שבו אנחנו מציבים אותם. הוא יכול להיות מוכן להקריב הרבה יותר ממה שאנחנו מעריכים, ולכן אחת הטעויות המסוכנות ביותר היא לשאול על אויב: "למה שהוא יעשה דבר כזה?" במקום לשאול: "מה הוא מסוגל להעז לעשות?"

זה מחזיר אותנו לאירוע בשבוע שעבר. אין לנו עדיין תשובה לשאלה מדוע התרחש מה שהתרחש במטוס, ולכן אסור להפוך חשד לעובדה. אבל עצם האירוע צריך להחזיר אלינו את המחשבה שכבר היתה צריכה להיות חלק מהשגרה הביטחונית: גם מערכות אזרחיות יכולות להפוך לזירות טרור, וגם אנשים שנמצאים בתוך המערכת יכולים להפוך לנקודת התורפה שלה.

השאלה איננה אם כל טייס הוא חשוד, כמובן שלא. השאלה היא אם מערכת שמגינה על עצמה מפני איומים צריכה להביא בחשבון גם את האפשרות שאיום יגיע מתוך המערכת עצמה. זה בדיוק מה שהטרור המודרני לימד אותנו שוב ושוב: הוא מחפש לא רק את השער שאפשר לפרוץ, אלא גם את האדם, הטכנולוגיה או ההרגל שאפשר לנצל.

התמודדות עם תופעת ההסתה כמשל

כאן אנו מבקשים להגיע לנקודה רחבה יותר, שאינה קשורה רק למטוסים. לצד המאבק המבצעי בטרור ² והוא כמובן הכרחי ³ יש מאבק אחר שאנחנו נוטים להזניח: המאבק בתשתית הרעיונית שמאפשרת לטרור להתחדש. מדינה יכולה לעצור מחבלים, להרוס תשתיות טרור, לפתח מערכות הגנה ולהשיג מודיעין מצוין, ובכל זאת להמשיך להתמודד עם דור חדש של אנשים שגדלים בתוך סביבה שבה שנאה, הסתה והאדרת האלימות מוצגות להם כאפשרות לגיטימית.

אם אנחנו מטפלים רק באדם שכבר החליט לבצע פיגוע, אנחנו מגיעים אל הבעיה בשלב המאוחר ביותר שלה. צריך לשאול גם מה גרם לו להגיע לשם, איזה מסרים שמע, איזה עולם ערכים עיצב אותו ומה החברה שסביבו אמרה לו על האלימות שהוא עומד לבצע.

בעניין הזה אנחנו נמצאים במחדל מתמשך, והוא איננו רק מחדל של ממשלה מסוימת. הוא נוגע לחברה הישראלית כולה. במשך שנים התרגלנו לחשוב שהטרור הוא סוג של מציאות בלתי נמנעת, שעלינו ללמוד "לחיות אתו איכשהו", עלינו להסכין שהוא ילווה אותנו עוד שנים רבות, ולכן "תופעת הסבבים" היא חלק בלתי נפרד משגרת חיינו.

לכאורה "הסכמי השלום" עם הרשות הפלסטינית אמורים היו ליצור מציאות של שלום בין שני הצדדים. בפועל, מעבר לפעילות המבצעית העוינת המלווה אותנו מזה שנים, אנו עדים לכך שהסתה אינטנסיבית נגד ישראל ויהודים מתקיימת במקומות שונים סביבנו, לעתים במערכות חינוך, לעתים בתקשורת, לעתים ברשתות החברתיות ולעתים בזירה הציבורית והפוליטית.

התרגלנו גם לכך שמדי פעם אנחנו מוחים, מפרסמים דו"ח, מגנים, מאיימים או מגישים תלונה [1] ואחר כך ממשיכים הלאה. לא כל ביטוי של הסתה הופך אדם למחבל, וברור שאי אפשר ליצור משוואה פשוטה בין תוכן מסית לבין פיגוע. אבל גם אי אפשר להתייחס להסתה כאילו היא חסרת משמעות. כאשר חברה מחנכת לאורך זמן לשנאה, או מאדירה את הפגיעה באחר למעשה של גבורה, היא יוצרת סביבה שבתוכה עלולים לצמוח גם מעשים שאנחנו אחר כך מכנים "בלתי נתפסים".

ישראל, כך מסתבר, כשלה לאורך השנים בטיפול בהסתה הממוסדת ברשות הפלסטינית ונטתה להשלים עם ההסתה החמורה במצרים ובירדן כאילו היו גזירות גורל. מההסתה החריפה, החמורה והמסוכנת במצרים ובירדן, ישראל נטתה להתעלם, דיווחים ספוראדיים הופיעו בתקשורת הישראלית, אך ממשלת ישראל לא טיפלה בנושא באופן שיטתי, ראוי ויסודי למול השלטונות במצרים ובירדן.

המצב למול הרשות הפלסטינית חמור עוד יותר. אם במקרים של מצרים וירדן מתנערים המנהיגים, ברמות משתנות של אינטנסיביות, מההסתה, או שאינם שותפים לה באופן אישי, גם אם זו מבוצעת על ידי גורמים ממסדיים ותקשורת הנתונים לשליטתם ולהשפעתם, הרי שבמקרה הפלסטיני, ככל שניתן להתרשם [2] ההנהגה הפלסטינית עצמה מובילה את ההסתה.

למרות כמה ניסיונות שנעשו במסגרת המשרד לנושאים אסטרטגיים תחת השרים יעלון, שטייניץ וארדן, ובממשלה האחרונה תחת השר שיקלי, ולמרות מספר יוזמות של משרד החוץ הישראלי, מעולם לא הוגדרה הבעיה כאתגר ביטחון לאומי. לפיכך, לא הוקצו לכך המשאבים הנדרשים, ובעיקר [3] הקשב המדיני והמנהיגותי המספקים. ישראל כשלה באופן שיטתי במלחמה ובמאמץ יזומים למיגור התופעה.

גופי המודיעין הישראלי לא נטו להטות קשב ומאמץ מודיעיני ואנליטי משמעותי להבנת התופעה, ניטורה וסיכולה. הכשל הזה מתחבר ומתכתב עם הכשל הקונספטואלי שדבק במערכת המודיעינית כולה, שלא השכילה, ככל שניתן להתרשם, להבין לעומקה את התשתית הפסיכולוגית של הציבור הפלסטיני בכלל ואת זו של הציבור העזתי והנהגת חמאס בפרט.

וזה המקום שבו האחריות אינה מוטלת רק על הממשלה. היא מוטלת גם עלינו [4] על אנשי תקשורת, על אנשי מחקר, על מערכת החינוך, על הורים, על מנהלי רשתות ועל הציבור עצמו. אנחנו צורכים את התכנים האלה, משתפים אותם, מתווכחים עליהם ולעתים גם מתרגלים אליהם. יש דברים שהפכו אצלנו לרעש רקע: עוד קריאה להשמדת ישראל, עוד סרטון הסתה, עוד חומר לימודי שמציג אלימות כמעשה ראוי, עוד חרם, עוד מסר שמסביר מדוע ישראל איננה

אנחנו רואים אותם, מתרגזים לכמה שעות, ואז חוזרים לשגרה. אבל אם אנחנו רוצים להבין מדוע הטרור משנה צורה, אנחנו צריכים להבין שגם ההסתה משנה את סביבת הפעולה שלו. לא כל מי ששומע הסתה יהפוך למחבל, אבל הסתה מכשירה את האווירה, את התשתית הרעיונית ואת הלגיטימציה החברתית-ערכית לטרור. קידוש המוות והאדרת ההקרבה (איסתישהאד) כערך מטפחת תרבות מוות ומעודדת רצחנות. כל חברה שמתעלמת מההסתה צריכה לדעת שהיא מוותרת על אחד הכלים החשובים ביותר למניעת הדור הבא של האלימות.

במיוחד קשה להבין מדוע אנחנו מקבלים כמעט כמובן מאליו את הרעיון שמערכות ציבוריות שממומנות, במישרין או בעקיפין, באמצעות כספים ישראליים, או באמצעות כספים בינלאומיים בהרשאה ישראלית או בבחירה שלא לפעול בנחרצות ובנמרצות נגד העברת אותם כספים, אינן יכולות להיות מחויבות באותה מידה למאבק בהסתה. אם מדינת ישראל מתקצבת מערכת, או מאפשרת את תקצובה באמצעות הקהילה הבינלאומית, היא רשאית לדרוש ממנה לעמוד בסטנדרטים בסיסיים של חינוך שאינו מטיף להשמדתה.

זה איננו עניין של נקמה ואיננו מחייב בהכרח צעדים קיצוניים. זו שאלה בסיסית של אחריות ציבורית: מה אנחנו מממנים, או מאפשרים לממן, אילו מסרים אנחנו מאפשרים, ואילו גבולות אנחנו מוכנים להציב. אם אנחנו אומרים שמאבק בטרור הוא יעד לאומי, איננו יכולים להסתפק רק במה שקורה בשדה הקרב. צריך להתמודד גם עם התנאים שבתוכם מתפתחת התפיסה שהופכת אלימות נגד ישראלים ויהודים לדבר מובן או מוצדק.

זאת ועוד, ישראל חייבת להעמיד את המלחמה בטרור לא רק כיעד לאומי כי אם כיעד בינלאומי. במאמץ תודעתי מתמשך, שיטתי ויצירתי, צריכה ישראל לשכנע את הקהילה הבינלאומית שכל תמיכה ישירה או עקיפה בטרור וכל הימנעות מלחימה עיקשת בו וחתימה להשמדתו, הם בחזקת איום על העולם החופשי כולו. הטרור החמאסי כמו הטרור מצד חיזבאללה, ושניהם בהשראה איראנית, מזהים בישראל את החומה והמכשול בפני הקרסת הציביליזציה המערבית כולה. במובן זה, ישראל ניצבת כמבצר אחרון וקו ההגנה האחרון של העולם החופשי מפני הרדיקליות האיסלאמית הרצחנית. את המסר הזה לא היטיבה ישראל לשדר לעולם החופשי, שרוב מנהיגיו ורוב האליטות שלו מזהים את ישראל כבעיה ולא כרכיב החשוב בפתרונה.

ואולי כאן נמצאת הסיבה שבגללה האירוע במטוס מדובאי מחייב אותנו לחשבון נפש: לא משום שאנחנו אשמים בכל פיגוע, ולא משום שמדינה יכולה למנוע כל מעשה טרור. אין בעולם מערכת ביטחון שמסוגלת לעשות זאת, ומי שטוען אחרת אינו מציע מדיניות אלא אשליה. אבל אנחנו כן אחראים למידה שבה אנחנו מוכנים ללמוד. אנחנו אחראים לשאלה אם אחרי כל הפתעה אנחנו אומרים "מי היה יכול להעלות על הדעת?" או שואלים מדוע דווקא אנחנו לא העלינו על הדעת.

אנחנו אחראים לשאלה אם אנחנו מסתפקים בעוד גדר ועוד מצלמה, או מנסים להבין מה תהיה הצורה הבאה של האיום. מעבר לכך, עלינו להדגיש בפני כוחות הביטחון, ובעיקר צה"ל, כי

המטרה הניצבת בפניהם היא הסרת האיום, ולא צמצום ממדיו, הסדרתו או הכלתו. בעיקר, אנחנו אחראים לכך שלא נרשה לעצמנו להפוך את ההסתה לרעש רקע וזמזום טורדני נסבל.

הדבר החשוב ביותר הוא להבין שהמאבק הזה ארוך, מייגע ולעולם לא יהיה פשוט. אין פתרון אחד לטרור, ואין מערכת אחת שתסגור את כל האפשרויות. אם נצליח להתמודד עם הטייס, יכול לבוא הרחפן; אם נגן טוב יותר מפני הרחפן, יימצא כלי אחר. הטכנולוגיה והבינה המלאכותית הופכים לנגישים ולזולים יותר; אם נסגור את הגבול, יימצא נתיב אחר; ואם נמנע את הפיגוע הבא, עדיין יישאר הצורך להתמודד עם הרעיון שהוליד את הפיגוע שאחריו. אין לזה סוף במובן של "ניצחון סופי" כל עוד לא "ייבשנו את הביצה", כל עוד לא הצלחנו לגרום ל"שינוי דיסקט" בצד השני; דהיינו, להביא למצב שבו החברה הערבית האיסלאמית תבין שהטרור אינו משרת את האינטרסים שלה, וכי לה עצמה יש אינטרס להביא להפסקתו. דווקא מפני שהאיום משתנה כל הזמן, אנחנו חייבים לפתח תרבות של עירנות, דמיון, למידה ואי-השלמה עם מה שנראה לנו בהתחלה בלתי אפשרי.

בטיסה מדובאי התרחש נס של ממש. אם החקירה תאשר את התמונה הראשונית, הרי שהיו על המטוס כ-180 בני אדם, והתרחיש שהיה יכול להתפתח שם היה עלול להיות אסון כבד. אין צורך להפריז כדי להבין את גודל הסכנה ואת גודל השבר שהיה פוקד את החברה הישראלית, שעדיין מלקקת את פצעי 7 באוקטובר. די לחשוב לרגע מה היה קורה אילו איש לא היה מצליח להשתלט על התוקף, אילו המטוס היה ממשיך לאבד גובה ואילו מאות בני אדם היו נהרגים. היינו מתעוררים למדינה אחרת לגמרי, עם שאלות אחרות לגמרי על הביטחון, על האחריות ועל מה שיכולנו לעשות ולא עשינו. העובדה שזה לא קרה היא סיבה להודות על התושייה הישראלית, על גבורת הקברניט ההודי ועל המזל, אבל היא אינה יכולה להיות תחליף לחשבון נפש.

לקחי האירוע

הלקח של הטיסה מדובאי אינו שאנחנו צריכים לפחד מכל טייס, מכל מטוס או מכל אדם. הלקח הוא שאנחנו צריכים להפסיק לחשוב שהאיום הבא ייראה בדיוק כמו האיום הקודם. הטרור משנה צורה, לובש צורה ופושט צורה. הוא מחפש את הנקודה שבה אנחנו רגועים מדי, בטוחים מדי, משוכנעים מדי שהמערכת שלנו סגורה, או לחלופין לנקודה בה הצליחו להונות אותנו ולמכור לנו סוג של אשליה, המבססת קונספציה שהופכת לחסם בפני חשיבה ביקורתית ובפני פריצת גבולות הדמיון. המבחן האמיתי של מערכת ביטחון איננו רק היכולת להגיב במהירות כאשר משהו קורה. המבחן הוא גם היכולת לשאול לפני שהוא קורה: מה אנחנו עדיין לא רואים? מה אנחנו עדיין לא מדמיינים? איזה איום נראה לנו היום מופרך, מפני שאנחנו פשוט לא מסוגלים להאמין שמישהו יעז לעשות אותו?

אולי זו השאלה שאנחנו צריכים לשאול בעקבות האירוע הזה. לא האם היה כאן נס? ייתכן מאוד שהיה. אלא האם אנחנו מוכנים להסתמך על הנס הבא? מדינה אינה יכולה לבנות את ביטחונה על כך שבכל פעם שמישהו ינסה ליצור אסון, יימצא אדם שיבחין בזמן, מטוס שיצליח

לנחות, מערכת שתעבוד ברגע האחרון או נס שיגיע בדיוק בזמן.

אנחנו צריכים את כל אלה כאשר הם קורים, אבל אנחנו חייבים לבנות מדיניות על ההנחה שלא תמיד יהיה לנו מזל. לכן החשבון שעלינו לעשות איננו רק עם מי שניסה לבצע את המעשה, אלא גם עם עצמנו: עם הדברים שראינו ולא רצינו לראות, עם האיומים שחשבנו שאינם אפשריים, עם ההסתה שהתרגלנו אליה ועם השאלה הפשוטה ביותר ² כמה פעמים עוד נצטרך להיות מופתעים לפני שנבין שההפתעה עצמה הפכה לבעיה שלנו.

מי שמבקש להבין כיצד הטרור מפתיע אותנו שוב ושוב אינו יכול להסתפק בחקר הסכין, המטוס, הרחפן או הפירצה בגדר. עליו לשאול גם כיצד מתגבשת ההחלטה להשתמש בהם. כאשר מסרים המכשירים פגיעה בישראלים וביהודים מופצים לאורך זמן בחינוך, בתקשורת או בידי בעלי סמכות, אין להתייחס אליהם כאל רעש רקע. הם עשויים ליצור אצל חלק מהנחשפים להם תחושה שהאלימות מותרת, מוצדקת ואף ראויה לשבח. לא כל מי שנחשף למסרים כאלה יפגע באדם אחר, ולא כל פיגוע נובע מהם; אבל מדיניות הממתינה רק לרגע שבו אדם כבר בחר כלי תקיפה מטפלת באיום מאוחר מדי.

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.